

Keeleline Kuukiri

Sisu:

Joh. Aavik, Ajakirjandus ja keeleuendus.

Lauri Kettunen, Murdeütetus, mis ei tohiks kaotsi minna.

V. Ridala, Kas d või t partitiivi lõppuna?

Joh. Aavik, Kahesilbiliste verbide kolm päälitki (järg ja lõpp).

V. Ernits, Keeleuendusvõitluse hingeelulised põhijooned.

V. Ridala, Paar fraseoloogilist tegusõna.

Vastused ankeedile (järg: A. Kitzberg, J. Kurrik, H. Pöid).

J. A., Kokkuvõtteline ülevaade vastustest.

Toimetuse poolt.

Aastakäik 8 numbrit.

Toimetaja ja väljaandja JOH. AAVIK.

Tellimise hind: aastas postita 1 rbl., postiga 1 rbl. 30 kop.,
poolaastas postita 50 kop., postiga 65 kop. Üksik number 20 kop.

Tellimine ja kirjavahetus „Postimehe“ talituse kaudu Tartus, Rüütli uul. 9.
(Vene keeli: контора газ. „Постимесь“, г. Юрьевъ.)

Kaksiknumbri 5 ja 6 hind 40 kop.

PE 1285

Eesti Kirjanduse Seltsi kuukiri

EESTI KIRJANDUS

ilmub endisel alusel üks kord kuus 2—3 poogna suuruses heal paberil.

Kuukiri toob 1916, nagu siamaani, pikemaid töid Eesti keele-, kirjanduse-, kunsti- ja ajaloo-pöllult, lähemaid teateid kirjanduseliste ja keeleteaduste uudiste üle, põhjalikka arvustusi, vanemate kirjameeste kirjavahetusi ja bibliograafilisi teateid.

Kuukirja võib E. K. S. usaldusmeeste, raamatukaupluste ja postitalituste kaudu tellida. Kuukirja kassale aga oleks otsekohene tellimine posti-transferdiga kõige soovitavam: Tartu, hra A. Kitzberg. Tellimisehind on aastas postiga 3 rubla, postita 2 rubla 50 kop.

Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastusel on tänini järgmised raamatud „Eesti Kirjanduse“ kaasannetena ilmunud:

Joh. Aavik. Keele kannimäe kõlavuse poole. 36 lhk. Hind 30 kop.

Joh. Aavik. -line ja -lik lõpulised omadussõnad. Katselik -line korralagedust korraldada. 53 lhk. Hind 40 kop.

Joh. Aavik. Nominatiivsed liitumised. 52 lhk. Hind 30 kop.

Johann Forselius. Eestlaste ebausn kombat, viisid ja harjumised. Trükki toimetanud J. Jögewer. 38 lhk. Hind 20 kop.

J. Jögewer. Käänamise ja pööramise tabelid Eesti kirja-

keeles. 58 lhk. Hind 35 kop.

Keemia sõnastik. 44 lhk. Hind 30 kop.

Maadeteaduse sõnastik. 31 lhk. Hind 30 kop.

Matemaatika sõnastik. 31 lhk. Hind 30 kop. (Trükk otsas.)

V. Ridala. Anna Haava 50-aastase sünnipäeva puhul.

83 lhk. Hind 45 kop.

Dr. Mihkel Weske 25. surmapäeva mälestuseks, M. Weske

pildiga. 80 lhk. Hind 45 kop.

Eesti Kirjanduse Seltsi toimetusel ja kirjastusel on ilmunud:

Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetus I anne (Kreutzwaldi ja Koidula pildiga), 511 lhk.; II anne (pildiga „Koidula rahvariides“ ning Kreutzwaldi ja Koidula käekirja-proovidega), 315 lhk. Ande hind 2 rbl. üksikult; mõlemad anded kokku 3 rbl. 50 kop.

Jakob Tamme Lugulaulud, J. Tamme pildiga. Kunstnik K. Mägi kaaneilustus. 495+VIII lhk. Hind 1 rbl.

Eesti Kirjanduse Seltsi omandusena on müügile saadetud: Изследования о нарѣчяхъ черемисскаго языка I, доктора М. Веске. 50 lhk. Hind 40 kop.

Pealadu „Postimehe“ raamatukaupluses, Tartus.

Ajakirjandus ja keeleuuendus.

On öeldud, et ajakirjandus on kuues suurvõim (nüüd õigupoolest kaheksas või üheksas, kui juure lugeda hiljemini ilmunud suurriigid). Kuid olgu mitmes tahes, ta mõju ja tähtsus on igatahes määratu ja kasvab ühtelugu. Praegusel ajal kõik loevad ajalehti; mitmeile on need — kahju küll — ainsaks kirjanduseks, kust nad teadmisi ja ajaviidet otsivad, selleks, mis nende poliitilised veendumused¹⁾ loob ja juhib, nende vaimulaadi ja ilmavaadet aitab moodustada ja nende maitset võib kasvatada või rikkuda. Seepärast on ajalehe roll ja tähtsus ka kirja-keele õpetajana ja levitajana²⁾ ülisuur, teine päale kooli oma. Sest ajaleht tungib ka kõiki seltskonna kihtidesse; ulatab, kui haridus ja kirjaoskamine vähegi üleüldine, kõige kaugemissegi ja mahajäänumisse kolkadesse nii hästi geograafilises kui ühiskondlikus mõttes. Päale kooli on see tema teenus, et murded hävivad ja üleüldine kirjakeel ikka enam kogu rahva omanduseks ja avaldusvahendiks saab.

Ajakirjanduse mõju ja tähtsus on äärmine ja ainuline oludes niisugusis kui meie omad, kus kool keeleõpetajana kuigi suurt tegevust ei saa avaldada (õpetuskeele olles võõras). Siin õpetab ja levitab kirjakeelt pea ainuüksi kirjandus, eriti aga ajakirjandus kui niisugune, mida kõige rohkemini ja üleüldisemalt loetakse. Kirjakeele saatuse on seepärast teatavas määras täiesti ajalehe käes: see võib rahvale selle keele päale sundida, mis ta hääks arvab. Uued sõnad, mis tas esinevad, saavad üleüldiselt tutvaks ja imuvad kõnekeele; uut moodi vormid ja grammatilised iseärasused, mida ta hakkab tarvitama, harjuvad kõigile

1) tõsiarvamised, kindlad arvamised (убъждения);

2) laialilaotajana.

omaseks; õigekirjutus, mil ta ilmub, juurdub lugijate silma ja sulge. Ajaleht on seega meie rahva suurim¹⁾ ja mõjukaim¹⁾ keeleõpetaja. Tal on seega muidugi ka kaaluv mõju kiiremate ja ägedamate keelekujunemisprotsesside ajal, mida meile on praegune uuenduslik liikumine. Poolt olles ja toetades võib ta selle võidukäiku kiirendada, vastu seistes seda tagasi hoida ja pikaldada. Seesuguse võimu juures peaksid suured olema ka ta kohustused ja vastutustunne, sest küsimus on siin rahva tähtsaimast¹⁾ varandusest — keelest; vaja määrata ja kaasa mõjuda, mis keele peab rahvas omandama ja mil meie geniaalsed kirjanikud saavad kirjutama oma suremata teoksed. Ei tohi muud kui oletada, et meie ajakirjandus täisi teadlik on sellest vastutusest, mis ses asjas ta pääl lasub, ja et keele küsimus meie ajakirjanduse eesotsas seisvile isikuile on tähtis ja eluline, igatahes mitte vähem tähtis kui Aleksandrikooli saatusevõi vähemalt Eduerakonna ja „Mustpunase Bloki“ vahekorra küsimus või mõne majandusühisuse ehk teatri seisukord. Samuti on loogiline oletada, et nad praeguse keeleuudendusliikumise kohta seisukoha — teadliku ja põhjendatu — on võtnud ja seda teraselt silmas peavad. Kuidas on aga sellega lugu? Vaadeldgem seepärast allolevas, esiti, missugune peaks see vahekord olema, ja siis, missugune ta tõepoolest on.

1. Kuidas peaks ajakirjandus olema keeleuuduse vastu?

Loomulikult ja endastmõistetavalt peaks see vahekord olema jaatav, häatahtlik, igapidi toetav ja pinda valmistav, sest on ju keeleuuduse eessiht parandada ja rikastada meie keelt, mille vaesusest ja puudustest vist ajakirjanikud ise, enam kui kõik muud, teadlikud on oma igapäevaste kogemuste põhjal, ja nende soov ja püüd ei võiks ju muu olla, kui et see puudulisus ja see vaesus pea paraneks ja meie keel võimalikult ruttu sellele täiuselle ja peenuselle areneks, kuhu vanemate kultuurrahvaste keeled juba on jõudnud. Seejuures, mis puutub nende paranduste ja rikastuste tegelikku tarvitusele võttu, siis peab muidugi arvesse võtma asjaolud ja tingimused, milles ajalehed, eriti meie omad, peavad toimima ja oletsema.

1) kõige suurem, kõige mõjukam, kõige tähtsamast (i abil moodustatud ülivõrre, v. Joh. Aavik, Katsed ja näited, lk. 27—33).

Ajaleht, mis tahab prospereerida ja õitseda, on teadagi sunnitud enam-vähem mугanema lugijakonna enamiku hariduslikule ja maitselelele tasapinnale, ja seda eriti kirjutas ja osakonnis, mis laiale publikumile on määratud. Need peavad muidugi olema kirjutatud ja redigeeritud niisuguses stiilis, et see mõtteist arusaamist ei takistaks ega segaks ja raskendaks lugemise hõlpust ja mõnu (ehk küll siin õigegi individuaalse maitse ja võimetega on tegu). Seepärast ei või ega taha keegi nõuda, et ajalehed kohe tarvitusele võtaksid kõik uuendused, mis aga ette pannakse.

See radikalism välja arvatud, jääb siiski veel väga palju üle, mis ajaleht tingimata võiks keele, s. o. keele paranduse ja rikastuse, ühe sõnaga keeleuuenduse hääks ära teha. Ja mitte üksi võiks, vaid peaks. Kõige päält peaks hoolitsetama, et keele poolest teatav elementaarne korrektsus valitseks, s. o. et ei tehtaks kõige jämedamaid, harilikumaid, labasemaid vigu, ebajärjekindlusi ja lohakusi, mida nüüd paraku meie ajalehist küllalt leida võib. Kui kaastöölised või koguni toimetuse liikmed seda korrektimat keelt täiesti ei oska, siis seatagu sellekohane korrektor sisse, kes käsikirjad enne laduja kätte saatmist läbi parandab.¹⁾ Rutulisemate sõnumite ja kirjutuste kohta on küll raske seda nõuet läbi viia, kuid lehes leidub küllalt seesugust materjaali, mis väga hästi jõuaks keelekorrektori parandava sule alt läbi käia, nagu jutud, luuletused, arvustused, juhtkirjad, kõiksugu joonealused, üleüldse kõik lehe soliidim ja huvitavam element. Pääle selle pandagu toimetuse liikmeile aegajalt sunduslikka keelekursusi toime, mis nende teadmisi ja arusaamist keele asjus arendaksid. See kõik ei „tohiks“ enam ülejõu käia meie suuremate päevalehtede budgatile, mis nüüd kasuga töötavad. Päälegi oleks see õhver kasulik ja tänuväärt isamaaline töö, mis hääd vilja kannaks niihästi isamaale kui pärast poole ka lehtedele endile. Annavad suuremad lehed kord eeskuju oma keelega, siis tulevad vähemad ja maakonna lehed juba isegi kergesti järele.

Aga ka uuendusi, nii leksikaalseid kui grammatilisi,²⁾ võiks tarvitada, olgugi esialgul harva, ettevaatlikult, tagasi-

1) Mitte üksi ajalehil, vaid igal paremal kirjastusäril peaks oma elukutseline „keelekorrektor“ olema, kes kõik käsikirjad enne trükki minemist läbi parandaks.

2) Nagu i-mitmused, i-minevikud, vähem saksapäranane sõnade kord jne.

hoidlikult, et vähese haridusega ja ükskõikseid lugijaid mitte heidutada, kes siiski tellijate enamiku moodustavad ja seega lehe ülal peavad. Uuenduste ja neologismide annus ripub muidugi kirjutuste laadist ja sellest, mis lugejakkonnale nad pääasjalikult on määratud. Nii võiks teaduslikus artiklis, kirjanduse või kunsti arvustuses julgemini uuemat ja rikkamat keelt lubada, sest et neid kirjutusi noorem, haritum ringkond loeb. Nõue aga (mida asetab koguni niisuguse ajalehe toimetaja kui „Postimehe“), et iga ajalehe artikkel olgu nii kirjutatud, et sest (piltlikult öeldud) iga moonakas ühtki tundmata sõna ei leia, on küll kiiduväärt kui hiilgav tunnistus meie ajalehetoimetajate äärmisest demokratismist, aga oma agaruses ometigi liialine ja ühekülgne. Sest küsida tuleb, kumb on tähtsam meie rahvusliku vaimukultuuri arenemisele, kas see, et mõned moonakad ühest luuletuse arvustusest (mida nad vaevalt loevad) ühtki neile tundmata sõna ei leiaks, või see, et meie autorid saavad täpikäsemalt ning peenemini omi mõtteid väljendada ja et meie keel ja publikum selle peenema ning täpikäsema väljendusviisiga harjuks. Vastus sellele võib ainult üks olla selt, kes soovib ja loodab eestikeelse vaimukultuuri õitsele puhkemist tulevases paremas Eestis.

Päalegi ei ole siin mitte üksi keel tähtis, vaid ka sisu ja stiil. Elavas, mõnuses ja selges stiilis, mis lugijalle huvitavat ainet huvitavalt käsitleb, ei oleks uuendusedki nii segavalt tunduvad, sest et üleüldise esituse selgus ja huvitavus kergesti aitab aru ja üle saada mõne üksiku sõna uudusest või tundmattusest, kuna igavasisulisel ja raskestiilsel kirjutusel kogu see igavus ja raskesti mõistetavus uute sõnade ja uut moodi lauseehituse arvesse pannakse (sest võhikud ei oska keele ja stiili vahel vahet teha). Kui meie ajalehed oma materjaali üleüldse huvitavamal, elavamal kujul pakuksid ja lehte rohkem mitmekesisust ja elevust tooksid, siis loeksid neid laiemadki ringkonnad suurema isuga, kuigi need rohkem keeleuuendusi sisaldaksid kui praegu. Mitte siis keel ei peleta lugijaid, vaid tuim stiil ja igav sisu.¹⁾

---

1) Olen kindel, et meie rahvas palju rohkem lehti telliks ja loeks, kui need sisult ja stiililt (esitusviisilt) huvitavamad oleksid. Praegu nad sisaldavad ühelt poolt kuivi sõnumid, teiselt poolt juhtkirju ja joonealuseid, enamasti ka õige kuivi, mida ainult tõsised herrad loevad. Jah, õigupoolest ongi meie lehed ainult tõsiste taatide lehed.

Ja mis tähtsam ja pääasi, see on see üleüldine seisukoht, mis ajaleht keeleküsimumise ja eriti keeleuuenduse kohta võtab. Nagu öeldud, oleks loogiline, et ajakirjandus keeleuuenduse oma kaitse ja soovitus alla võtaks, samuti nagu ta on seda teinud muude meie rahva kultuuri püüete ja tegevustega, nagu karskusküsimumise, põlluharimise, emakeelse kooli, karjatõugude parandamise, teatriga jne., sest et keel rahvuslikus elus ja kultuuris esimese tähtsusega asi on: ilma keeleta ei ole rahvust. Seesugune sõbralik ja avalikult soovitav vahekord, mis avalduks toimetuse nimel kirjutatud artiklites ja arvustustes, oleks keeleuuenduse edule kasulik ja mõjuvam kui üksikud, sporaadilised uuendused ja neologismid, mis vahel toimetuse teadmata ja pool-kogemata on lehte sattunud. Sest nii pea kui publikumis see teadmine kujuneks, et ajalehed, mille eesotsas seisavad seltskonna mõõduandvad isikud ja rahva juhid, on põhjasmõtteliselt keeleuuenduse poolt (olgugi et nad esialgu, praktilistel põhjustel, kogu programmi ei teosta oma lehtedes), võtaksid laiemad ringkonnadki keeleuudusliikumise tõsisemalt ja oleksid valmimad uuendusi vastu võtma ja omandama. Kogu keeleküsimumus saaks meie seltskonnas suurema tähtsuse, keele pääle pandaks rohkem rõhku, seda hakataks enam õppima, ja kõige selle tagajärg oleks, et keel jõudsamini areneks ja kultuurkeele ideaalile lähemale jõuaks. Ühtlasi tõstaks ja virgutaks keelega teotsemine ja selle arenemine rahvustunnet (sest keel ja rahvus on ju lahutamata seotud), mis läbi ka meie kirjandus ja samuti ka ajakirjandus ise võidak.

Vähemalt tahavad nad seda olla (omast kohast küll hää ja kiiduväärt asi). Naisterahvad ja nooremad inimesed aga, keda poliitika ja karjakasvatamine vähe huvitab, ei leia säält pääle väikese „Seda ja teist“ ja jutulisa (mida mõni leht ka veel ei oska hästi valida) midagi, mis neid hää meelega lugema paneks, sest tõsisemald asju ei osata või ei taheta neile huvitavamaks teha ja muud nende huvi ja maitse kohast hääld lugemist pakutakse liig vähe. Kogu meie ajalehede tehnika ja vaim peaks muutuma, eeskuju võttes väljamaa, eriti Skandinaavia ajakirjanduselt (ka prantslasilt võiks õppida, nimelt vaimurikkust ja suuremat elavust). See muutus peaks sündima, nii paradoksaalne kui see näibki, ühel ajal kahes vastakases sihis: meie ajalehed peaksid ühelt poolt saama veel elutõsisemaks kui nad on, teiselt poolt aga palju lõbusamaks ja kergemaks kui praegu. See ongi minu arvates ajalehe tehnika suurim kunst mõlemad omadused ühendada ja kõige parem leht oleks niisugune, mil see kõige paremini korda läheks.

2. Kuidas tõepoolest on ajakirjandus keeleküsümuse ja keeleuenduse vastu?

Kas vastab aga tõeline olukord neile nõudeile ja põhjusemõttele, mis siin asetatakse? Meil on kahju, et sellele kindla ei-ga tuleb vastata.

Ajakirjandus esiteks hoolitseb liig vähe oma keele puhtuse ja järjekindluse eest. Kõik meie ajalehed ilma ühegi erandita, nii suuremad kui vähemad, nii pää- kui provintslinnade omad, kubisevad kõiksugu keelevigadest, lohakustest, ebajärjekindlustest, lubamata murdevormidest, võõrapärasest lauseehitusest, mida igal veerul võib leida. Nii ei oska meie ajalehed ikka veel mitte õigesti käända sõna 'otstarve', sest nad kirjutavad nimetavas 'otstarbe' ehk 'otstarb' ja mitmuses 'otstarbete' (pro 'otstarvete'). Ka lastakse ikka veel seesuguseid rumalaid vigu esineda kui 'kombet' (pro 'kommet') ja 'kumbale' (pro 'kummale'). Halvad vormid kui 'viulisi, numbrisi, preestrisi' on üsna harilikud meie lehtedes. Kui juba sääraseid koletisi veel leidub kui 'põlisete, vaesete, lihaksete, puisete' (pro 'põliste, vaeste, lihaste, puiste'), siis ei või muidugi juttugi olla niisuguste halbade vormide parandamisest kui 'vabameelsete, emakeelsete', nii sama vähe kui lühemate mitmuse osastavate järjekindlast tarvitamisest, sest meie ajakirjanikud suurima südamerahuga ikka edasi lõhuvad kirjutada: 'lehtesid, jälgesid, tagajärgesid, kurbasid' jne. (pro 'lehti, jälgi, tagajärgi, kurbi'). Ehk kui lühemaid tarvitatakse, siis langeatakse halbu dialektisme (murdelisustesse) nagu 'lehta, naisa, metsu' (pro 'lehti, neisi, metsi'), koguni 'noole' pro 'nooli' (Postim. 1915, nr. 158, 1,2¹). Keeleline järjekindlus elementaarsimiski asjus on meie ajalehile raskeimini kätte saadav voorus: mõned lehed lasevad -sid lõppude kõrval veel üsna laialt -si: 'laulusi, ärisi'; 'kursuseid, haiguseid' esineb kaunis reeglikordselt 'kursusi, haigusi' kõrval; samuti 'tehakse' ja 'tehtakse', 'tuuakse' ja 'toodakse' seltsivad väga hästi üksteisega samas lehes. Endast mõista, et -lik ja -line lõppude tarvitamises ikka edasi kõige luulelisem korras valitseb, sellest hoolimata, et selle küsimuse kohta juba on korraldavad ja normeerivad reeglid avaldatud (v. Joh. Aavik, -lik ja -line küsimus): sama autor kirjutab samas kirjutuses sama sõna kord -lik, kord -line lõpuli-

1) Esimene number tähendab aastat, teine lehe numbrit, kolmas lehekülge, neljas veergu.

sena, näit. ,isikliste', aga ,isikliku'. Ka võõrsõnade lõppudega ei ole lugu parem, sest samas „Postimehe“ numbris (nr. 273, a. 1915) leiame ühes kohas ,progressivlisest' (2,2) ja teises (3,5) ,progressivne', ehk küll viimane vorm (-iivne) peaks olema juba uususe enda läbi kohasemaks ja normiliseks tunnistatud, aga, nagu näha, mitmed meie ajakirjanikud seda ikka veel ei tea.

Ka jämedaid süntaksi vigu leidub meie ajalehtedes. Nii lasevad toimetused omi kaastöölisi ikka veel -da ja -ma infinitiivid ära vahetada, ilma seda parandamata: ,ma kutsum rahvast ise üles maa pääsmist enese kätte võtta (pro ,võtma') (Postim. 1915, 164, 2,5). Eitust tarvitatakse Vene mõjul tarbetumalt: ,teatab, et ta... mitte enne harutamise alla võtta ei saa, kuni (pro ,kui') see kahe rublalised tempelmargid oma kirjale juure lisanud ei ole (pro ,on') (Postim. 1915, 164, 2,1). Objektis, selles Eesti grammatika komistuskivis mitte üksi võõraile, vaid omilegi, lobbab muidugi partitivismi umbrohi (s. o. väär ja üleliigne partitiivi tarvitamine akkusatiivi asemel). Sellest ka paar näitust: ,Loodetavasti muudab esimene ärevus meie inimesi (pro ,inimesed') rahulikumaks' (Postim. 1915, 182, 2,5); ,ta näitas rida (pro ,rea') ülesvõtteid (Virmal. 1915. nr. 35, lk. 140); ,Dvinski kommandandile on käsk antud ametnikude perekondi (pro ,perekonnad') linnast ära saata (Post.); ,perekondi' annab mõiste, nagu peaks ainult muist perekondi välja saadetama.

Need on muidugi üksikud näitused, sest väga pikale viiks, kui tahaks siin üles lugeda enam-vähem kõik need jämedad vead, mis meie ajalehis esinevad. Teadagi ei või mõelda, et kõik need eksimused ja soovimata keelelised nähtused mingist teadlikust või põhjusemõttelisest tahtest nii on kirjutatud. Ei, enamasti on need juhulised, ebateadlikud, kogemata tehtud, mida toimeetus isegi vist hääks ei kiidaks, kui ta nende kohta saaks tähelepanelikuks ja teadlikuks ning enam järele mõtleks. Aga on küll ka neid, mida tahtlikult tehakse, nagu ,töösid' (pro ,töid'), ,sadan-dete' (pro ,sadade'), ,tuhandate' (pro ,tuhandete'), ,nii võrt' (pro ,see võrra'); ,rutulusus' (pro ,rutulisus') jne. ja ka üleliigne postpositioonide ja partitiivi tarvitamine objektina (kuna teiselt poolt hakatakse ikka vähem ja vähem oskama partitiivi subjektina tarvitada).

Mainitud ja tsiteeritud vigade asemel võiksid ajalehed väga hästi siin antud õiged vormid võtta, ilma et kir-

jutuste arusaadavus ja rahvapärasus seeläbi vähematki kaotaks.

Millest siis tuleb, et niisuguseid vigu siiski tehakse ega nende kõrvaldamiseks sõrmegi ei liigutata? See tuleb muidugi sellest üleüldisest vaimust ja vahekorrast, mis toimetustes keele kohta valitseb. Keelest hoolitakse liig vähe; seda peetakse kõrvaliseks, tähtsusetaks asjaks, mis võib üks kõik kuidas olla. Seesugune hoolimata vahekord on lõppanalüüsis süüdi kõigis neis vigades, mis ülemal esitatud.

Arusaadav, et niisuguse vahekorra valitsedes toimetused ühtki vajadust ei näe keelekorrektori ametisse seada. See ei tule neil meelegi. Seda peetakse üleliigseks toreduseks ja pillamiseks. Päälegi mõned toimetajad ja toimetuse liikmed peaksid endile alandavaks oma käsikirju veel kellegi teise poolt parandada lasta.

Endast mõistetav on seepärast ka, et niisugustel oludel ajalehtede poolt ei või oodata mingisugust põhjusemõtetist poolehoidu ja hääkskiitmist keeleuuendusele. Ja nii ongi, sest isegi selle mõõdukaimad nõuded ja tagasihoidlikuimad reformid ei leia ajalehtede poolt tähelepanekut ja vastuvõttu (nagu lähemad partitiivid ‚sadu, sõdu, keni‘ jne. (pro ‚sadasid, sõdasid, kenasid‘), vormid ‚vabameeliste, eestikeeliste‘ jne., nominatiivsed liitumised nagu ‚aidlinn, rahvusküsimus, teemantkroon‘ jne.). Hää veel, kui ükskõikne ja erapooletugi ollakse. Muidu aga ollakse harilikult eitaval ja otse vaenulisel seisukohal keeleuuenduse vastu; vaadatakse selle pääle kergelt, põglilikult, ei mikski panevalt. See on üleüldine mulje, mis saadakse meie ajakirjanduse edustajate ja seltskonna tegelaste olekut ses suhtes tähele pannes. Nii on näit. „Postimehe“ toimetaja ja Eduerakonna juht J. Tõnisson veendunud¹⁾ keeleuuenduse vastane, mis talle on pinnaks silmas (kuid, imelik, jämedaid keelevigu omas lehes sallib ta küll). Üksikud uued sõnad ja vormid ta „Postimehes“ on lehte pääsnud mõnede üksikute väliste kaastöölise poolt ja nagu päätoimetaja kiuste ja teadmata.²⁾ Ja W. Reiman, Tõnissoni mõtteosa-

1) убежденный (überzeugt).

2) Missuguse obskurantismini selles uuenduse vaenus minnakse, seda kujutab järgmine iseloomuline näitus. Kord (1914. a. augustis) julgenud üllõp. V. Ernits Tõnissonile tähendada, et õigem-oleks ‚liidulase‘ asemel ‚liitlane‘ kirjutada „Mis ‚liitlane‘“, hüüdnud Tõnisson; „kirjutage t e i e ‚liitlane‘, m e i e kirjutame ‚liidulane‘!“ Pärast, kui sama

line ses asjas, ei saa „Postimehes“ kirjutada ühtki artiklit, kus ta mahti ei leiaks keeleuudendust kuidagi torgata.

See on muidugi paradoksaalne ja kurb nähtus, et keeleuudendusele külmad ja tõrksad on just meie ajakirjanikud, need, keda asi kõige lähemalt puudutab, kes tegelikult iga päev keele puudulisust tunda saavad ja kellele rikkam ja täpipääsem keel nii tarviline, nii teretunud peaks olema.

Ajalehe toimetused vist ütlevad: „Jah, meile ei meeldi ja meil ei ole usaldust selle keeleuudenduse vastu, mida praegu aetakse.“ See vabandus oleks arusaadav ja vastuvõetav. Kuid mitte üksi uudenduse vastu ei ole ajakirjandus vaenuline, vaid kogu keelekõisimus on talle ükskõikne ja tähtsuseta asi, millest ei hoolita. „Ja kui teile praegune keeleuudendus ei meeldi, looge siis ise teine parem keeleuudendus,“ võiks neile vastata. Aga seda ei tee keegi, ega mõtlegi teha, sest keel ei huvita kedagi ja sellest ei hooli keegi ja uudenduspuüete pääle vaadatakse kui asjatuma ja lapseliku mängu pääle.

Kust tuleb aga seesugune vahekord keeleuudenduse kohta? Põhjusi on muidugi mitmesuguseid, ühed või teised neist, mis eelmises „Keelelise Kuukirja“ numbris esitasime. Neist on päämised siiski järgmist kolm: 1. ainelise kahju kartus, sest arvatakse et „uus keel“ lugijate arvu suuresti vähendab; 2. liialdatud demokratism: tahetakse, et see viimne mats igast sõnast aru saaks; 3. üleüldine huvituse puudus Eesti keele ja selle arendamise kohta, mis puudus tuleb rahvusliku tunde leigusest ja rahvusideaali vähesest selgusest ja nõrgast teadlikkusest. Vahest astub selle juure ka veel vanema sugupõlve üleüldine vastuvõtmattus ja otse vaenulisus noorema sugupõlve puüete vastu. Kõige selle tõttu ei katsutagi asja lähemalt vaadata ega küsimusse süveneda. Ja mõnesid toimetuseliiikmeid, keda muidu keel enam huvitaks, hoiab tagasi see tähelepanek, et päätoimetaja sellele kalduvusele peri ei ole, ja nad ei taha oma leiva-vanema mitte-rahulolemist ära teenida.

---

sõna vorm toimetuse koosolekul harutusele tuli ja kõik toimetuse liikmed „liitlase“ poolt olid, pidi T. ometi järele andma, seejuures kurtes, et „liidulane“ paremini Eesti rütmuselle vastavat. Aga miks ei hakka ta siis ka „eestilane, soomelane, tartulane“ kirjutama? — Hiljuti (1915. a. novembris) oli sõna „varustama“ toimetuse koosolekul harutuse all, mida T. jällegi ei tahtnud lubada. Toimetuseliiikmete päälekäimisel pidi T. ometi, olgugi vastu tahtmist, järele andma ja „varustama“ lubatuks tunnistama.

Millal paraneb see vahekord, s. o. millal hakkavad meie ajalehed keele paranduse ja arendamise kohta tarvilist huvitust ja põhjusemõttelist poolehoidu tundma ja selleks tegelikult kaasa töötama, nii palju kui võimalik?

Loodetavasti sünnib see seda mööda, kui toimetusse vanemate asemelle uusi, nooremaid jõudusid juure valgub, keda keele küsimus enam huvitab ja kes on omandanud teised vaated keele kohta ja teissuguse maitse. Ja et meie toimetuste kokkusead iga kümne aasta tagant pea täiesti uuendub, siis on ette näha, et ajalehtede seisukord keeleküsimumise kohta kümne aasta pärast tublisti on muutunud paremuse poole ja sellega ühes ka ajalehtede keel. Selleks saab kaasa mõjuma suurelt osalt ka publikumi seisukord ses asjas: kui see haritud ja intelligendim element küllalt suureks on kasvanud, keda keel ja selle arendus huvitab ja kes päälegi Eesti keelt paremini oskab kui ajalehed, siis on viimased sunnitud juba publikumi pärast ka järele andma ja järele tulema. Sellest järgneb, et keele uuenduse ja arenduse saatus viimses analüüsis oleneb kogu meie haritud seltskonna ja eraldi selle teadlikuma ja mõõduandvama osa vahekorrast keele asja kohta. Iseäranis suurt mõju selles sihis saavad avaldada kirjanikud, kellest mitmed ise ajakirjanduse alal tegevad. Neilt loodame keelelisele liikumisele kõike hääd.

Joh. Aavik.

Murdeütetus, mis ei tohiks kaotsi minna.

Kõige päält pean tunnistama, et mind praegu see vana moraalõpetus suletõõle kihutas: kui sinule hääd on antud, siis pead seda teistele edasi andma. Ega see küll suurem asi ei ole, mille eest ma ise seekord tänulik, ja päälegi sündis see juba ammu, ja nimelt siis, kui mu silm niisuguste Eesti murdeliste adverb-kõnekäänude pääle sattus, nagu *kasuldasa* 'oma kasvu poolest', *rammuldasa* 'oma rammu poolest' jne. Mitte ainult see ei äratanud tähelepanemist, et siin Soomesugu-keelte 3. isiku omadusliide (possessiiv-suffiks) rudimentaalselt, jätiskombel, alal oli hoidunud, vaid et siinkohal alaltütleva käände (ablatiivi) häälikuseaduslik *d* esines, mitte aga *t*, nagu muidu, näit. *teelt*, *pojalt*, *paremalt*; see *t*:kene mõistab ju uurijale tublisti päävaeva tekitada, sest et selle pääle vaadates peaks teistes keeltes

t seisma, mida meie aga sealt mitte ei leia. Nimetatud sõnade puhul näis vähemalt selguvat, et *t* (s. t. *t*) ka Eestis algupärane ei ole, vaid alles pärast seda arenenud, kui täishäälik sõna otsast ära kadus.

See oli minu jagu, aga kas ei võiks ka Eesti kirjamehed ja teised keeletarvitajad neist vormidest vahest kahekordselt kasu võtta? Mille pärast neid kirjanduses ette ei tule, miks neid kõnedes ning ettekannetes ei kuule? Vist küll sellepärast, et väetikesed ainult tähtsuseta murretes elutsevad, kust nemad kirjameeste kõrvu palju ei ulata.

Kas ei oleks aga tõesti otstarbekohasem ja isegi mõnusa ütelda näit. *ta on tugev kehaldasa* kui *ta on tugev oma keha, kehaehituse poolest*? Niisama näit. *tüdruk oli ilus näoldasa, ehk küll ealdasa* (= oma aastate poolest) *kaunis kaugele jõudnud*; *meie mets on kasvuldasa teie metsast ette*: *tema on küll eestlane keeeldasa, aga meeeldasa* (või *meele poolest*) *venelane*; *näpuldasa* (= oma näppude, s. o. näpuosavuse poolest) *on see neiu üle teiste*; *rahalise jõuldasa liig nõrk, ei saanud peremees* — *Kiisa-Kaelu nimeldasa* — *kohta kohe kinni maksa*.

Aga sest ei saa küllalt, et *-sa* alaltütleva külge liitub ja selle läbi 3. isiku omadusi kindlalt seisukohalt lühidalt ja tabavalt ära tähendab. Igaühe omadussõna osastava (partitiivi) vana häälikukuju külge võib ta niisama liituda, näit. *rumalutasa*, kus ta tähendab „oma rumaluse pärast, sest et ta rumal on“, näit. *laps tegi seda rumalutasa*. Edasi näit. *tema nuttis õelutasa*; *mõisaherra lisis kurjutasa alati renti juurde*; *neiu lükkas aina jonnakutasa kosilase palve tagasi*; *pois astus koerutasa kosilasena üles*.

Kõne all olevad konstruktsioonid on ka Soome keeles alalisel tarvitusel, nõnda et keel ilma nendeta lihtsalt läbi ei saaks (vrl. „voimakas vartaloltaan, kaunis kasvoiltaan, Kalle nimeltään, itkee ilkeyttään, esiintyi koiruuttaan, koiruuksissaan sulhasena“ jne.). Soomes on aga ühtlasi ka teiste isikute omadusliited alal (näit. „minä olen kasvoiltani, sinä olet kaunis kasvoiltasi, hän on kaunis kasvoiltansa, me olemme kauniit kasvoiltamme, te olette kauniit kasvoiltanne, he ovat kauniit kasvoiltansa“). Et Eesti murretes (vanad rahvalaulud väljaarvatud) minu teada ainult 3. isiku *-sa* ette tuleb, ei tähenda veel, et kõne all olevat konstruktsiooni teistes isikuvormides ei tohitaks tarvitada. Näit. Vadja keeles, mis Eesti keelele mitmetpidi õige lähe-

dalt sugulane, on omadusliited niisama kaduma läinud, ainult 3. isiku vana omadusliide tuleb teatud kõnekäänudes ette, kuid ta käib ka teiste isikuvormide kohta (näit. *tämä võtab tsäsinää* 'tema võtab oma kätega', *miä võtan tsäsinää*, 'ma võtan oma kätega' jne.). Niisama võiks vahest ka Eesti keeles ütelda näit. *ma olen tugev kehaldasa, teie olete nõrk jõuuldasa, meie tegime seda ainult koerutasa* jne.

Edasi keele lauseõpetuse uurijate asi on käesoleva kõnekäänu tarvitusele — kas kitsamad või avaramad — piirid rajada. Kui see uuendus küllalt otstarbekohane on ja moodsale keeleinstinktile vastu ei hakka, siis ei saaks vist kihutustöö tema hääks asjata olema. Essiivi tarvitus (*lapsena, soldatina, noore mehena* jne.), mis esialgu peaaegu ainult teatud murretes ette tuli, praegu aga ka kirjakeeles väga laialt maad on võtnud, on meil ju töotavaks näituseks, kuidas ka süntaktiline uuendus läbi tungib. Peaks aga ettepanek keeletarvitajate laiad ringkonnad külmaks jätma, siis ei ole midagi parata: ettepaneja on kindlasti eksinud, tema on liig subjektiivselt ühiskonna instinkti hinnanud. Ja niisugust kohtumõistmist on küll tõesti vaja, sest et üksikute maitse ja sotsiaalsed tarvidused sagedasti ka keeleasjus lahku lähevad. Võib olla ka käesoleval korral.

Lauri Kettunen.

Kas d või t partitiivi lõppuna?

Sennises raamatukeeles on, pääle mõnede väljavõtete, partitiivi lõpu kohta ainsuses järgmine reegel kindlaks saanud: partitiiv ainsuses kirjutakse t-ga. Näit.: Mitu vankrit on õues; paganad teenivad mitut ebajumalat; enne õhtut minnakse koju; nad nähti tulevat jne.

See reegel piiratakse siis küll väljavõttega: pääle ühesilbiliste tüvede nagu maa, millest ain. osast. maad, kuu, millest kuud jne. ja sarnaste võõrakeeliste sõnade, mis mitmesilbised, aga mille lõppsilp pikk on ja tavali- sest ka kahe tähega kirjutakse, nagu allee — part. alleed, büroo — bürood jne.

Kuida on, aga, eelpool esitud reegluga lugu? Kas põhjeneb see mingi keelelises tõsiasjas, ja kui mitte, kuidas on see sündinud?

Ja me saame siis tõepoolest: väljavõte on õige, ja reeglipärane, aga mitte reegel ise.

Reeglipärast, keele tõsiasjus põhjenevat ainsuse partitiivi ei esindu muis juhtumustes kui järgmistes. Ainsuse partitiivis saavad lõppuna -t nii kutsutud kahesilbised e-tüved, nagu näit.: meel — meelt, keel — keelt, leem — leent, maine — maist, naine — naist jne., kui esimene silp pikk on; on see lühike, siis tuleb siingi d, näit.: meri — merd, veri — verd, lumi — lund, uni — und jne.; t saavad samuti algupäraselt kolmesilbised e-tüved, olgu tüve viimane umbhäälik l, m, n, r ehk s, näit.: kannel — kannelt, tütar — tütart, peenar <*peendare — peenart, habe — habet, õigemini habent, liige — liiget, õigemini liigent, süda — südant, hobune — hobust, keedus — keedust. Siia kuuluvad ka veel sarnased algupäraselt kolmesilbised a-tüved, mis l, r, n-ga lõpevad, millised häälikud esialgu 2-se ja 3-nda silbi rajal on olnud, näit.: küünal — küünalt, küünar — küünart, aken — akent jne. Ainsa väljavõtte moodustab sõna: kümme, millest kümme d.

Edasi saavad ain. partitiivis t kõik nii-kutsutud kontraheeritud, kokku tõmmatud tüved, mis esialgu kolmesilbised, nüüd kahesilbised on, nagu näit.: kaste — kastet, pere — peret, terve — tervet, lõuna — lõunat, naeris — naerist, sammast — sammast; pääle nende tüvede, siiski, mis juba nimetavas käändes kolmandas vältes, nagu õhtu, aasta. Need saavad jällegi d, siis õhtud, aastad, selge — selged jne.

Niisama esindub t ainsuse partitiivis, foneetilistel põhjustel, s-e järel, lõppudes se, resp. lise ehk mise, olgu tüvi kahe-, kolme- ehk neljasilbiline, näit.: kevadine — kevadist, imeline — imelist, lugemine — lugemist jne.

Mujal esindub rahva keeles ainsuse osastava lõppuna d, ega mitte t, hoolimata sellest, et ainsuse osastav ja paljuse nimetav, sagedasti ka osastav, hääleliselt samakõlalistena esinduvad. Nii öeldakse siis: jumal — mitu jumalad, (mitte jumalat), tänav — kesk tänavad, pime — kesk pimedad, ilus — ilusad, rõõmus — rõõmsad, pudel — mitu pudelid, mõned pudelid, palju pudelid, vanker — mitu vankrid, vanad vankrid, hulk vankrid jne.

Et nii rahvakeele ainsuse osastavaga lugu, seda tõendab ka varem keele-tarvitus, algades Masinguga kunni Hermannii aegadeni, jah isegi meie päivil grammatika reeglite kiuste siin sääl raamatuis ja ajalehtedes. Näituseks kirjutab Masing, *Ma rahva Näddala-Leht*, a. 1822, lk. 53. i m m e t, lk. 235. üht tüdrukud, lk. 243. nähtakse olle- v a d, lk. 244. selged rahha, lk. 246. üht töed, lk. 247, ei Jummalad ega temma tahtmist; Kreutzwald, *Paar sammokest rändamise-teed*, a. 1853, lk. 2. keele- k a s t e t, lk. 3. viis kümme kolm, lk. 5. kaks kena siidi-rätikud, lk. 7, v a h e t, kuigi Kreutzwaldi ortograafias ka veel palju vankumisi leidub.

Sarnane laialine t-tarvitus, kui see nüüd meie grammatikas esindub, on pärit alles Hermannii grammatika ilmumise aegadest, 1884. järge. See on pärit nähtavasti sest püüdest kindlat ettekavatsetud süsteemi läbi viia, ühtlustamise mõttes, mis ka muidu ülepää üks Hermannii grammatika iseloomulisemist külgedest on.

Mis eraldi ainsuse ostavasse puutub, siis oli t sääl tarvilik sellesgi mõttes, et paljuse omastav eelmisega teatavasse sarnasuse suhtesse seati. Öeldi nimelt, paljuse omastav saadakse ainsuse osastavast, on sääl t, siis tuleb omastavasgi t e, mitte d e. Seesugusene menetlusviis ei ole mitte siis üksi ainsuse osastava ühtlaseks tegemise pääle mõju avaldanud, vaid ka paljuse omastava pääle, säälgi mõnes iseşuguses juhtumuses, t e d e asemel esimesele kohale seadnud, nagu kahesilbistes e-tüvedes; jah, isegi sisseütleva pääle samades tüvedes. Sellest, siisgi, mujal pikemalt ja üksikasjalikumalt.

Nagu ilmne, sattus kogu Eesti grammatika süsteem selle tõttu hoopis võõrale pinnale. Järjekindluse põhjusmõtet huupi taga ajades, saadi siis ka omastavas sarnased kujud kui tütarde pro tütarde, a k e n t e pro a k e n d e j n e., nagu Jõgeveri grammatika neid soovitab.

Et sarnast laadi meelevaldne süstematiseerimine lubamatu, ei tarvitse tõendust. Keelt ei saa kunstlikult lihtsamaks teha, kui ta on. Ja grammatikal ei olegi ega võigi muid ülesandeid olla, kui keeles, rahvakeeles olevate vormidega tegemist teha, ja neid, nende mitmekesisusest hoolimata, püüda süstematiseerida tõsiselt keeles leiduvate aluste pääl.

Selle pärast tagasi d juure ains. partitiivis, lahti senisest väärast tarvitusest, olgugi, et see juba õige juurduma on hakanud!

Ka pedagooline seisukoht sunnib meid seda tegema. Suur hulk ortograafilisi vigu, mis nüüd koolides ja tavalises elusgi tehakse, sünnib sel põhjal, et me osastava lõpu kohta ainsuses foneetilise põhjusemõtte valesti mõistetud grammatika lihtsaks tegemise põhjusemõtte vastu oleme vahetanud, eksitust kahekordseks tehes. See ei ole võinud tasuta mööda minna. Lihtne ei ole sagedasti mitte kõige lihtsam!

Tagasi siis vanadele õigetele olukordadele ainsuse partitiivi lõpu asjus, rahvakeele põhjal! Muud teed ei ole, kui tahame lõpuks Eesti keele grammatika õigetele alustele seada.

V. Ridala.

Kahesilbiliste verbide kolm päaliiki.

(Järg.)

„jahtun“-liigi iseärasused.

1. Kas „julunud“ või „julgenud“?

Nagu selle kirjutuse eelmises osas näidatud, kuuluvad (oleviku I isikus) kahesilbiliste verbide kolmandasse päaliiki (tüüp „jahtun“) kõik niisugused verbid, mille olevik ja II infinitiiv tugevas paines (III vältes): jahtun — jahtuda, murdun — murduda; kõrben — kõrbeda, lõhken — lõhkeda, raugen — raugeda; nälgin — nälgida, meeldin — meeldida. Samuti on selles liigis ka kõik muud vormid (pääle tehtaviku) tugevas paines: jahtusin, murdunud, nälginud, meeldinud jne. Ainult e-tüveliste -nud partitsiip on praeguses kirjakeeles vankuv: julgen — julgenud ja julunud, ilgen — ilgenud ja ilenud, puhken — puhkenud ja puhunud, (samuti lõhken), kõrben — kõrbenud ja kõrvenud (II välde), langem — langunud (III välde) ja langunud (II välde), katken — katkenud (III v.) ja katkenud (II v.). Samuti järelikult ka: raugen — raugenud ja rauunud.

Selle nõrgapainelise -nud partitsiibi poolest on need e-tüvelised verbid seepärast osalt ka II („tõmban“) liigi verbide sarnased, kus -nud partitsiip järjekindlasti nõrgapaineline („tõmmanud, ärganud, salanud“). Et nad aga

II infinitiivis reeglikordselt ikka tugevapainelised ja da-lõpulistad on (,julgeda, puhkeda, kõrveda, langeda', sest vormid ,juleta, puheta, kõrveta, langeta' on ainult lõunamurdelised) ja et neid murdelisi -ta vorme vaevalt maksaks kirjakeeles tarvitusele võtta (järjekindluse pärast peaks siis ka ütleva ,lõheta, nõrgeta, raueta, — lõheke, nõrgeke, rauēke' pro ,lõhkeda' jne. ja ,lõhkege' jne.), siis oleks liigi ühtluse ja järjekindluse nimel kõige parem ka seda liiki e-verbides kõiki neid vorme, seega ka -nud partitsiipi tugevapainelistena tarvitada: kõrbenud, lõhkenud, puhkenud, katkenud (III v.), langenud (III v.), lõhkenud, nõrkenud, puhkenud, raugenud; järelikult ka: julgenud, ilgenud.

2. Kas ,kukkun' või ,kukun'?

Kirjakeeles esinevad mõned verbid üleüldiselt või harvemini (ainult mõnede üksikute kirjanikkude töis), jahtun' a liigilistena, kuna nad pigemini ,kõnnin'-liigist võiksid olla või koguni peaksid olema, sest et nad seda esialgselt ja praegugi veel murdeti on. Seepärast seesugused verbid vaja katsuda võimalikult ,kõnnin'-liiki tagasi viia ja selleliigilistena normeerida, ja see peab olema üheks keeleuuduse püüdeks, sest ,kõnnin'-liik on nii ütelda jaunim (suursugusem) ja mõnusam, olles paineline ja algupärasem. Verbide rändamine sellest liigist kolmandasse (,jahtun'-) liiki (s. o. painelisuse kadu) on teatavas määras keele unustamise, muhenemise ja mitte-oskamise nähtus.

Tüübilisim näitus selle poolest on sõna ,kukkuma', mida mõned ,jahtun'-liigilistena tarvitavad, s. o. kõigis vormides tugevapainelisena: ,kukkun, ei kukku, ära kukku, kukkuksin', kuna I (,kõnnin'-liigi) järele neis vormides peab olema nõrk paine (üks k): kukun, ei kuku, ära kuku, kukuksin, nagu suurem hulk kõneleb ja kirjutabki. Miks aga on siis mõned hakanud ,kukkun' kirjutama? See küsimus paneb meid paljastama ja tundma õppima ühe tähtsa üleüldise põhjuse keelevigade tekkimiseks. See on järgmine: Sõnade keerulisemat muutumist (mida muu seas on painumine või astmevahetus) osatakse ainult lapsepõlves, nooreseas ära omandada. Õpitakse mõni eripaineline sõna vast täiskasvanu eas tundma, eriti veel raamatu kaudu, siis ollakse kalduv ta tüve painumata jätma, seda enam kui selleks hulk tuntud painumata sõnu eeskujul pakub. Seega, kes ,kukkun' ütlevad, nende lapsepõlve kõnekeelele on kogu see sõna pidanud võõras ja tundmata

olema ja nad on ta omandanud alles pärastpoole raamatu ja kirjakeele kaudu. Need isikud aga ei või muud olla, kui lõuna-estlased (tartlased, võrulased, viljandlased), sest et nende murdeis sõna ‚kukkuma‘ üleüldse puudub; selle asemel tarvitatakse ‚sadama‘ (ta om maha satnu‘).

Seepärast kes ‚kukkun‘ kirjutab, annab seega selge tunnistuse, kus Eestimaa osas ta häll on kiikunud. Kuid need isikud ei või ometi selle sõna painumata jätmist sellepärast nõuda, et see nende kodumurdes puudub.

3. Kas ‚sattun, süttin, kerkin‘ või ‚satun, sütin, kergin‘?

Samuti tahaks kirjakeeles ‚kõnnin‘-liigiliseks normeerida ka järgmised kolm: ‚satun, sütin, tekin‘, olgugi et neid praegu õige laialt ‚jahtun‘-ligilistena tarvitatakse (‚sattun, süttin, tekkin‘) ja olgugi nad rahvakeeleski laiemal alal esinevad kui ‚kukkun‘. Sest siingi näib paineline muutumine esialgsem olevat; nii annab Wiedemann ainult nõrgapainelised olevikuvormid (satun, sütin, tekin). Samuti on lugu ka sõnaga ‚kerkima‘, millest nõrgapainelist olevikku ja tingkõnet soovitame: ‚kergin, kergiksin‘, mis uuendus (kui siin uuendusega tegu) seda vastuvõetavam peaks olema, et seda pääle Wiedemanni nõuab isegi nii alalhoidlik grammatik kui J. Jögewer.

4. Kas ‚tundub‘ või ‚tunnub‘?

Praeguses ühiskeeles on nii kujunenud, et -uma (-ima) lõpulised enesekohased verbid üleüldse ei painu. Kuid ennemalt on needki üleüldise astmevahetuse reegli alla käinud, nagu seda praegugi veel murdeti näha. Seda tõendab ka Wiedemanni sõnaraamat, kus mitmest praeguses kirjakeeles painumata verbist nõrgapaineline olevik antakse: muutuma — muudun, puutuma — puudun, tunduma — tunnun; käändima — käänin, pöördima — pöörin; sõnast ‚meeldima‘ on tugevapaineline olevik klambrites: — meelin (meeldin). Mõnest teisest jälle antakse nõrgapaineline kui haruldasem klambrites: jahtuma — jahtun (jahun), juhtuma — juhtub (juhub). Kuid on ka neid, mis Wiedemanni järele ainult painumata kujul esinevad: juurduma — juurdun, kalduma — kaldun, kohkuma — kohkun. Mõnede painumatus on seletav sellega, et nad veel mitte väga ammu kolmesilbilised olid: selgun (selgin), enne *selgeün, samuti sirgun (< *sirgeun) ja peaaegu kõik, mis nimisõnust

on kujunenud. Need verbid ei painu üleüldse mitte. Teiste -uma verbide kohta, mis vastavist transitiividest tuletatud (näit. tundma — tunduma) ja millest rahvamurdeis nõrgapainelised vormid esinevad (nagu ülemal nimetatud verbid Wiedemanni järele), võiks radikaalsema keeleuuen-duse mõttes küsimus tekkida, kas neidki ei peaks hakkama painelistena muutma, s. o. ,kalduma — kallun, murduma — murrub, tunduma — tunnub, liituma — liidub, muutuma — muudub, pettuma — petub, puutama — puudub (II välde); juhtuma — juhub; viibima — viivib, käändima — käänib, pöördima — pöörib' jne. Kui see uuendus proosakeeles tarbetumaks ja läbiviimatumaks tunnistatakse, siis peaks seda vähemalt luulekeeles lubatama, kus neil vormidel riimi ja rütmi mõttes teatavil korral oma teenus ja kasu võiks olla.

5. Kas ,lõppen' või ,lõpen'?

Ka mõned e-tüvelised verbid on üsna asjata ,kõnnin'-liigist ,jahtun'-liiki rännanud mõnes murdes, kust nad neid kõnelevate läbi ka kirjakeele on hakanud tungima, üks enam, teine vähem. Need verbid on: ,haisen, lõpen, kait-sen, maitsen, pääsen, suitsen, veeren', mille olevik ,kõnnin'-liigi järele, kuhu nad õigupoolest kuuluvad, peab olema nõrgas paines (II vältes) ja mille tüvelõppvokaal e peab -ke, -ku, -nud, -va, -ma, -mine lõppude ees välja olema langenud: haisma, haisnud, haisku (mitte: ,haisema, haise-nud, haisegu', nagu oleks, kui see sõna ,jahtun'-liigist oleks), samuti: lõpnud; maitsnud, maitstud, maitsma (mitte: mait-senud, maitsema); suitsnud, suitsma; kaitsnud, kaitstud, kaitsma, kaitsku; pääsku, pääsnud, päästud, pääsma, pääs-mine (mitte: pääsegu, pääsenud, pääsema, -emine), veerda, veergu, veernud, veerdakse, veerma, veermine, veervast (mitte: veereda, veeregu, veerenud, veerema, veeremine, veerevast).

6. Kas ,lahkutakse' või ,lahutakse'?

Kas ,liitutakse' või ,liidutakse'?

Ka seda liiki verbide tehtaviku moodustus pakub raskusi praeguse õigekeelsuse mõttēs. Et praegu valitseva keele järele kõik muud vormid seda liiki verbidest tugeva-painelised on, siis ollakse kalduv ka tehtaviku vorme nõr-gendamata jätma: ,lahkutakse, kohkuti, liitutakse, juhtuti, ei meelditud' jne. See teiste vormide analoogia mõju on seda paratamatam, et niisuguste verbide tehtavik üleüldse

harva esineb ja seda peaaegu ainuüksi haritlaste ja kirja-keeles, kuna rahva- ja kõnekeele stiil peaaegu sugugi vajadust ei paku selle tarvitamiseks; seepärast ei leia siin keele tarvitaja oma keeletundest, s. o. rahvakeele mälestustest ühtki toetuspunkti. Ometi tunduvad tugevapainelised vormid (näit.: ,liidutakse, lahkuti') seesugusist verbidest nagu ebaloomulikuina, ebamoodustustena. On tunne, nagu peaks siin tingimata tüve nõrgendus sündima: ,liidutakse, lahutakse', mis vormid keeletundele palju kohasemina tunduvad. Seepärast peaks reegliks tegema, et nõrgapainelised tehtavikuvormid oleksid 1) kõigist e-tüvedest: langetakse (II välde), puhetakse (puhkema), lõhetakse (lõhkema), nõrgetakse, rauetakse (raugema), kõrvetakse (kõrbema), juletakse, iletakse (ilgema) jne.; mitte: puhketakse, raugetakse jne.; 2) kõigist -uma ja -ima intransitiividest, kus olevikus (ja muis sellekohasis vormides) veel rahvakeele järele või rahvakeeliste sõnade analoogial painumine võimalik: anduma — annutakse, jahtuma — jahuti, juhtuma — juhutakse, joobuma — joovutakse, samuti ,loobuma', — loovutakse, kalduma — kallutakse, kohkuma — kohutakse, murduma — murrutakse, muutuma — muudutakse, liituma — liidutakse, pettun — petuti, puutuma — puuduti, tunduma — tunnatakse¹⁾; meeldima — meeliti (näit. ,meeliti üksteisele' — man gefiel einander), käändima — käänitakse, pöördima — pööriti), viibima — viivitud (,sääl ei viivitud kaua').

Niisugused nõrgapainelised tehtavikuvormid tuleksid kõhelemata tarvitusele võtta, seda enam et üks sõna, nimelt ,vaikima' seda oma eeskujuga toetaks, sest vorm ,vaigitakse' on ju üsna üleüldine ja esineb nii kõnes kui kirjanduses.

Eri küsimus on nende -uma ja -ima sõnadega, millest ka muis vormides iga painumine üleüldse võimatu on, nagu: sirgun, lupjun, selgin, nälgin, poegin jne. Neist peab ka tehtavik muidugi tugevasse painesse jääma: ,sirgutakse, lupjutakse, selgitakse, nälgitakse, poegitakse' jne.

7. Kokkuvõtte ja täiendused.

Kahesilbiliste verbide (nende, mis oleviku I isikus kahesilbilised) õigekeelsuse normeerimine seisab järelikult ses, et nende liik ära määrata, s. o. iga verb paigutada ühtegi neist kolmest liigist, mida kujutavad need kolm tüüp-verbi: I. ,k õ n n i n' (annan, saadan, laulan, tõusen,

1) On ju koguni olemas vorm ,tunnukse' samas tähenduses.

liigun jne., s. o. kus olevik nõrgas paines), II. ,t õ m b a n' (ärkan, salgan, hüppan jne.; võitlen, kahtlen jne., s. o. olevik tugevas paines, aga määroluline tegusõna, -nud partitsiip ja käskkõne, nõrgas: tõmmata, salanud, hüpake jne.); III. ,j a h t u n' (sirgun, liitun, kõrben, puhken, meeldin jne., s. o. mil kõik vormid — pääle tehtaviku — tugevas paines: jahtuda, liitunud, puhkeda, meeldige jne.).

Järelikult, kui verb olevikus 3-ndas vältes, siis on ta kas 2-sest või 3-ndast liigist¹⁾.

Seejuures peab keeleuuenduse mõttes püüd ja põhjusmõte valitsema, et verbe võimalikult 3-ndast liigist 2-se ja 2-sest 1-sesse paigutada, kui nad sinna enne on kuulunud või veel murdeliselt kuuluvad, sest I liik on nii ütelda suursugusem kui II, ja II suursugusem kui III, mis viimane on kõige labasem ja tõusiklikum, sest et see painumise on minetanud (ära kaotanud). Rändamine 1-sest või 2-sest liigist sellesse 3-ndasse on seepärast verbile mingisuguseks degradatsiooniks ja on üks keele unustamise ja mitte-äraõppimise nähtustest (painumine on unustatud). Ja, nagu nägime, see unustamine tuleb osalt sellest, et mõnede häälikukombinatsioonide painumine nii ütelda eaproduktiivseks on saanud ja seda enam ei osata tabada; näit. -lb- -lv; kõlban — kõlvata (öeldakse ,kõlbada') või g kadu nõrgas paines: muigan — muiata (öeldakse ,mui-gada'), mis üks keele unustamise nähtus; osalt on see sellega seletatav, et asjaomased verbid kõneleja kodumurdele võõrad on olnud ja ta need alles kirjandusest ja muumurdeliselt isikuilt omandanud (näit. ,kukkuma, keerma'), kus juures loomulikult kaldub ollakse sõna kõige kergema liigi järele muutma, nimelt selle järele, kus painumise ei sünni.

2-sest liigist tulevad 1-sesse tagasi viia järgmised verbid: keelan, neelan, käänan, väänan, keeran, põõran (kõik kuus nii muuta kui ,laulan', seega keelma, keelda, keelnud, keelge, keeldud, keelev, -lva'); kasvatan, külvatan (mitte siis ,kasvatakse, kül-

1) Nende kahesilbiliste liikide alla ei käi, ehk küll olevikus kahe-silbilised, 1) need -ta lõpulised faktiivid, mis algverbidest tuletatud (pääle paari erandi, millest allpool kõne), sest et need algpärast kolmesilbilised olid: laotan (enne lago-tan, sõnast ,laguma'), samuti ,toetan' (tugema), loetan (lugema), peatan (pidama), leotama (liguma); 2) nimisõnust ehk partiklitest tuletatud verbid: nõutan, töötan, väetan, eitan; need kõik käivad omas käänanngus täiesti kolmesilbiliste -tan vervide järele, nagu ,kirjutan, seletan, arvustan'.

vatakse', vaid kasvetakse, külvetakse; mitte ,külvata', vaid ,külvada', või koguni ,külva'); s ö ö s t a n (järelilikult ,sööstsin, sööstis', mitte ,sööstasin, sööstas'; infinit. ,söösta'); ka järgmised uued sõnad: t o o d a n (nagu ,loodan', seega ,tootsin, tootis, toota, tootnud, tootke, tootma'), samuti v ä i d a n (väitsin, väitis, väita, väitnud, väitke, väitma), h ä ä l a n (tähend. произношу; muuta nagu ,laulan': ,häälsin, häälis, häälda, häälnud, hääldud, hääolge, hääлма'), samuti m ö ö n a n (tähend. ,annan järele'; muuta: möönsin, möönis, möönda, möö(nd)nud, möönge, möönma').

3-ndast liigist tuleb 2-se (tõmban') liiki tagasi viia: k a e b a n, k ö l b a n, k e t r a n, m u i g a n, h o i g a n, mil seega nõrgapaineline -ta lõpuline infinitiv: ,kaevata, kõlvata, kedrata, muiata, hoiata' (mitte ,kaebada, kõlbada, ketrada, muigada, hoigada') ja samuti ka ,kaevanud, kõlvake, kedraku, muianud, hoianud'.

Kahtlaseks jäävad ,algan, hiilgan', mida soovitaksime jätta 3-nda liigiliseks: ,algada, alganud, algage; ,hiilgada, hiilganud, hiilgage'.

Samuti normeeriksime ,jahtun'-liigiliseks ka kõik seesugused e-tüved kui ,k õ r b e n, l a n g e n, j u l g e n, i l g e n, l õ h k e n, p u h k e n, k a t k e n, r a u g e n jne., olgugi et need lõuna murdeis ka ,tõmban' liigilistena esinevad. See, nagu öeldud, oleks liigi ühtlustamise mõttes hää, sest II liiki on siin raske kõigis vormides järjekindlasti läbi viia (infinitiive ,raueta, katketa, puheta' kirjakeeles pea sugugi ei tarvitata).

3-ndast liigist tulevad 1-sesse viia: 1) ülemal käsitletud 8 e-tüve: h a i s e n, l ö p e n, k ü p s e n, k a i t s e n, m a i t s e n, s u i t s e n, p ä ä s e n, v e e r e n (seega: haisnud, lõpnud, pääsnud, veernud jne.); 2) -i ja -u tüvedest: k e r g i n, s ü t i n, t e k i n, s a t u n, k u k u n (v. ülemal).

8. K a s , o o d a t a ' v ö i , o o t a ' ?

On olemas väike arv verbe, mida mõnes murdes ja säält ka kirjakeeles (nüüd küll õige harva) imelik-segaliigiliselt muudetakse. Näit., ,o o t a n'; selle verbi määruloline tegusõna oleks ,tõmban', liigi järele ,oodata' (samuti ,oodanud, oodake'), nagu seda sõna praegu üleüldiselt pöördaksegi; ,jahtun' liigi järele see oleks ,ootada', mis vorm kirjakeeles vaevalt küll esineb (ootanud, ootage' selle vastu küll). Kuid selle kõrval esineb, olgugi harva, eriti

vanemas ja luule-keeles, koguni Tuglasel (Valit. lehek.: ootke 69) ka määruline (infinitiv) ,oota' (järelkult ka ootsin, ootis, ootnud, ootke, ootma, oodetud), mis aga oletaks olevikku ,o o d a n' (vrd., loota — loodan') vorm, mis mõnes murdes vahest leidubki, kuid mida ma kirjanduses kunagi ei ole juhtunud nägema. Kui ,ootan — oota', siis oleks see isesugune liik, mis ei sünni ühtegi neist kolmest. Pääle ,ootan' pakuvad sarnast pöörangut veel ,n ä i t a n , a i t a n , u i t a n , v a a t a n' , sest neist esineb I liigi vorme: näitis (Uus Testam., Ap. 7, 2), uitsin (Tuglas, Valit. lehek. 36), vaatke (Tombach, Hamleti tõlge).

Mulle näib, et needki verbid peaks normeerima ühtegi neist kolmest liigist, ja paneksin ette ,ootan, aitan, näitan, süütan, vaatan' järjekindlasti ,tõmban' liigi järele muuta, nagu see praktikas juba ongi kindlaks kujunenud (seega ,oodata, aidata, näidata, vaadata'); ,uitan' jätaksin lahtiseks, nii et ,uitan' ehk ,uidan' ,uidata' ehk ,uita' ,uidanud' ehk ,uitnud'. Infinitiivid ,aita, näita, oota, vaata' ja samuti vormid ,aitnud, aitke, näitnud, näitke, ootnud, ootke, süütke, süütnud, vaatnud, vaatke' jääksid luule vabaduseks.

Kõik niisugused verbid kui ,näitan, aitan, ootan, süütan' jne. on esialgu olnud kolmesilbilised (*näyütän, *avitan, *odotan, *sütütän) ja nad on pidanud omal ajal samasse tüüpi kuuluma kui ,kaotan, jaotan, leotan, loetan, peatan, toetan, töotan', kus tüve painumist ei ole (sest Eesti keeles ei ole kolmanda silbi kinnisus tüve nõrkest mist mõjutanud) ja mis samuti kõnjugeeritakse kui ,kirjutatan'. Aga arvatavasti on need verbid (,näitan' jne.) nii vara kahesilbilisteks saanud, et nad 1-se või 2-se kahesilbiste liigi analoogia mõju alla sattudes emba-kumba asetusi.

9. Kas ,kaotanud' või ,kaodanud'?

Koguni sõna ,kaotama' on uuemal ajal paiguti hakatud ,tõmban' liigi analoogia järele kõnjugeerima; ,kaotan — kaodata — kaodanud — kaodake', mis vorme kirjanduseski olen juhtunud nägema (nimelt „Tall. Teatajas“). Siiski ei tarvitseks enam ,tõmban' liiki viia niisuguseid faktiive, mille tuletus elavist algverbidest veel enam-vähem tunduv keeleteaduselle, nagu: laguma — laotama, lugema — loetama, teadma — teatama jne. Järelkult: kaotada — kaotanud, teatada — teatanud jne.

Joh. Aavik.

Keeleuundusvõitluse hingeelulised põhjooned.

Müstiliseist salapärasusest ja tumedusest ümbritsetuim Greeka mõtteteadlane Herakleitos on korra öelnud: *πόλεμος πατήρ πάντων*, s. o. „sõda on kõigi asjade isa“. On kõigile arusaadav, et siin „sõda“ ülepää võitlust, takistuste, vastasjõudude võitmist tähendab, mille kaudu inimlik edu sünnib. Ei oleks võidetavid vastasjõude, ei oleks teiselt poolt agressiivseid, pääletungivid jõuelemente, poleks ka „sõda“: kõik nähtused omandaksid nende sisemisele arenemistendentsile täiesti vastava kuju ja stagneeruksid, tarduksid selles. Liikumine, elu, arenemine puuduks.

Need üleüldised mõtted on maksvad keelegi elus, seda enam, et keel ise on inimesele omase psühofüsioloogilise energia liikumise avaldus; seega on ta omis algvõimeis, potentsiaalses liikumisenergiast indiviidi psühofüsioloogilise organismi täielikkusest olenev. Kuid ainult selles. Ei pea nimelt unustama, et iga kultiveeritud, arenenud liikumine eeldab teatavid kindlapiirilisi liikumisharjumusi ja traditsjoone, teatavat liikumiskoordinatsiooni, niihästi psüholoogilisi kui füsioloogilisi. Need traditsjoonid luuakse osalt muidugi ise, kaootilisest võimalikkude liikumisavalduste massist otstarbekohasemid, ilusamid ehk paremid välja valides, enese teadvuses fikseerides ja edasi arendades. Neid võib aga väljastpooltki omandada, teistelki „õppida“, kus juures muidugi jääb ära isikuline liikumisvormi leidmisvaev, ühtlasi ka sellega ühendatud kogemused, mis kasulikudgi olla võivad.

Keel aga kuulub keerulisimate, arenenuimate psühofüsioloogiliste liikumiste hulka. Iga konkreetne keel kujutab enesest nii laialist ja keerulist liikumissüsteemi, et seda on võimatu suureandelisimalgi indiviidil täitsa omast jõust luua. Seks ei jatku tal igatahes mitte psühofüüsilist energiat, küll aga keele „kätte õppimiseks“ teistelt, s. o. teatava liikumissüsteemi laenamiseks, mille kaudu keelelist potentsiaalset liikumisenergiat saab kergema jõukulutusega aktualiseerida. On ju teada, et lapsepõlvest saadik täielikus üksilduses olles inimene jääb keeletumaks ehk töötab enesele välja mingisuguse õige algelise häälitmissüsteemi. Kaugemale ei jõua üksik isik mitte, sest iga

konkreetne keel on oma välise vormi poolest ühiseluline ja ajalooline nähtus, seega lugematu rea sugupõlvede ühiskondlikult juhitud vaimlise tegevuse tagajärg, mis on valgunud teatavisse keeletraditsioonidesse, milliste kompleksina me võime vaadelda kõiki konkreetseid keeli.

Keele ajalooliselt ja ühiskondlikult kujunenud traditsioonide tagaseina vastu peame vaatlema keeleuendusliikumistki.

Mis see on omalt olemuselt?

Kõige oma traditsjonaalsuse päale vaatamata liigub iga keel, ka siis, kui see omade traditsiooniliste vormide reaalsest sisust edasi ei lähekski. Keele traditsioonid ise elavad, korduvad inimeste päis ja huulil. Põlised vanad, on nad igale indiviidile siiski uued ta elukäigi algusel, uuel kättevõidetavad, õpitavad. Nad ongi elavad ainult nii kaua kui nad rahvahuulil korduvad. Kaotavad nad aga oma värskuse, muutuvad tarbetumiks, unuvad, siis võib neid keeleajaloolane hiljemini vaadelda kui keele vanavara, kui kustunud keelelisi liikumisi.

Keel ei ole aga mitte mingisuguse *perpetuum mobile* sarnane kinnine, ette kindlaks määratud ühetaoliselt igavesti edasi jätkuv, ebaarenev liikumissüsteem. Tas peitub alati muutumise, arenemise, teisenemise, süvenemise ja laienemise tendents, mis sellest järeldub, et keel on inimliku ühiskonna ajaloolise arenemise kaasnähtus. Muutub ühiskond omade üksikute indiviidide bioloogilise arenemise ja välise haridusolude täienemise mõttes, siis peab keelgi loomulikult muutuma, uutele oludele kohastuma. Muidu kaotaks ta oma aktuaalsuse rahva vaimlises arenemises. See oleks aga iseenesest absurd asjade loogika seisukohalt, sest just keeles peitubgi rahva vaimlise arenemise aktuaalsem moment.

Järjekult, keel peab arenema, aeglasemalt või kiiremalt, üleüldise haridus- ja arenemisjärje tõusu kohaselt. Keele all mõistetavas liikumissüsteemis peab tekkima uusi liikumisi, uusi energiaavaldusi. Need peavad vanu traditsioone see võrra murdma, et nende uuenduste eluõigus tunnistataks, et nad keele süsteemis enesele koha leiaksid kokkukõlas endiste keele elementidega. Ainult uue liitumine vanasse arendab keelt.

Siit algabgi võitlus keele uuendusliikumise tähe all, *pro* ja *contra*, sest iga traditsjonaalne süsteem on ühtlasi

konservatiivne, muidugi selle kandjate konservatiivsuse tõttu. Vana keelega, endiste mõistete väljendusabinõudega on toime tulnud — miks keelt uuendada, mis päälegi raskusi toob, kuna see nõuab uute, jõukulutust nõudvate liikumiste vastuvõtmist keele süsteemi? Keeleinerts (piltlikult kõneldes) protesteerib uuenduste vastu, mis sellele inertsile uut hoogu, vahest ka vähe muudetud sihti tahavad anda. Kord mingisuguseks kujunenud keeleteadvus asetub samuti keeleuuendusliikumise vastasrinda, näeb selle püüdeis katset kogu keele „aluseid õõnistada“, neid ümber lükata. Muidugi võideldakse niisuguse kardetava revolutsioonilisuse vastu kõige kirglikkusega, mis pea alati piiratu silmaringile omane, kus kõik vaimline energia ühe kitsa punkti peale surutakse.

Ometi on siin keele küsimusis alahoidlaste ja vanameeliste kartused liialdatud ja nende vastutöötamispuüded ning vaenulikkus tarbetumad, sest keelt omadeni alusteni uuendada ei või ju kellegi mõttesse tulla; see käiks üle suuremgi individuaalse keele-energia ulatuste piires. Mida inimeste miljonid aastatuhandete keskes on ehitanud, seda on võimatu üksikuil isikuil, koguni rühmal, „ümber teha“. Ainult täiendada ja parandada võime seda, ja sedagi keele üleüldise massiga võrreldes õige kitsais piires, kuna määratu lai keele algsüsteem, nii foneetika, morfoloogia, sõnastik omade lugemata mõistemärkidega ja kõige lisaks keele kogu sisemine laad ja „vaim“ omas üldsuses ometi endiseks jääb.

Vaatleme sel seisukohalt sennist Eesti keele uuendusliikumist. Milles on avaldunud selle nii tihti toonitatud üli-revolutsioonilisus? Kas selles, et mõnes küsimuses puhtamate, algupärasemate rahvakeeliste vormide juure on mindud praeguse kirjakeele vördjate asemel? Kas võitluses germanismide vastu? Kas mõnekümne Soome sõna tarvitusele võtmises, millest suur osa meie murdeis esineb? Kas J. Aaviku mõnes hoopis uues sõnas, mille keeleline saatus praegu veel sugugi pole otsustatud? Kas i-lises üliastes, mis kahjuks meie rahvakeelest näib küll täitsa kadunud, kuid mis meile on siiski nii tarviline? Kõik need on ju ainult väikesed parandused, õiendused ja täiendused ses suures liikumissüsteemis, mida me nimetame Eesti keeleks ja mille saatus on meile tõepoolest nii kallis, et meie sellele võimalikku täielisust soovime ja selle saavutamiseks oma jõudu mööda kaasa aitame.

Sellest järgneb, et võitlus keeleuuenduse vastu (üksikute ettepanekute asjalik arvustus muidugi välja arvatud) pole sisuliselt kuigi põhjendatud. Küsime nüüd, kui palju on see psühholoogiliselt õigustatud?

Siin peame silmas pidama seda asjaolu, et vastu-seismine võitlusele just hoogu annab, jõudusid sunnib mobiliseerima, omi ettepanekuid kindlamini formuleerima ja neid sundivamalt esitama. Ka peab suure osa huvist keeleküsimuste vastu viimasil ajal just vastasrinna esinemiste mõjude arvesse kirjutama. Päälegi on põhjendamatu vastuseismine — ja paljuks on seda põhjendatud? — arusaajate silmis kõige parem argument keeleuuenduse poolt. Kõige selle eest võib keeleuuendus rühm omile vastasile ainult tänu võlgu olla.

Kuid siiski, asjal peavad olema omad piirid, ka oppositsioonil keeleuuenduse vastu. Kus see neist üle läheb, tarvilise tagasihoidva arvustuse asemel keeleliseks kangekaelsuseks, keelemõistmattusega koketteerimiseks muutub, sääl on see oma olemasolu õiguse kaotanud, nähtuseks muutunud, millele võib soovida ainult küllalt kiiret kadumist. Võitlus on tarviline ja arendab jõudusid, kuid kui see mõttetumaks ühe koha pääl tampimiseks muutub, siis on selle eluõigus väga küsitav.

V. Ernits.

Paar fraseoloogilist tegusõna.

Eesti keel ei ole eriti rikas fraseoloogilisest tegusõnust, sõnust, mis päätegevust aitaksid modifitseerida, peenemini varjundada, toonitada.

Suur osa fraseoloogilisi tegusõnu, mis meie nüüdses keeles leidub, on pärit Saksa keelest; nad on halvasti Eesti keele vääntud, sagedasti hoolimata sellest, et asjaomased Eesti keele sõnad oma tähenduse poolest vaevalt painuvad fraseoloogiliste tegusõnade ülesandeid täitma.

Sarnane tegusõna, mis Saksa keele järele, oma tähenduse kiuste, fraseoloogiliseks tegusõnaks vääntud, on *tohtima*, mille tarvitus kiiresti nagu katk uuemal ajal meie keele laiale on lagunud. Seda tarvitakse Saksa keele ‚dürfen‘ asemel, Eesti tegusõna Saksa omale vastavaks ases. See väärtaarvitus ei ole uus, ta esindub juba Kreutzwaldi aegadest pääle, kellel ka muidu viljalt germanisme

leidub. Siiski ei või selle tegusõna *tohtima* muutmist, Saksa keele järele, fraseoloogiliseks tegusõnaks ei milgi tingimusel kordaläinuks, veel vähem õnnelikuks pidada.

Esite ei kata Saksa keele ‚dürfen‘ täiesti Eesti vastet, kuna eestikeelne *tohtima* liig teravasti keelmise tähendust rõhutab. Selle asemel on saksakeelne sõna oma sisulise väärtuse suures määras kaotanud ja kahvatuks muutunud, asjalugu, mis kohane fraseoloogilisele sõnale. Seepärast tundubgi *tohtima*, fraseoloogilises funktsioonis, *võima* asemel, Eesti keeli liig üleskruvituna, veidrana, isegi pentsikuna; iseäranis, kui seda alatasa tarvitakse, nagu lugu on meie kirjameeste juures. See ei ole siis muud, kui Eesti keele vägistamine Saksa keele järele, vägivaldne moonutamine, millega meie kahekeelsed kõnelejad ja kirjamehed nii hõlpsasti toime saavad.

Ei, see on vale põhjusemõte, enesele keelearenemist liig hõlpsaks teha. Eesti keeles tulevad omad fraseoloogilised tegusõnad leida! Ja seda ülesannet ei pea, meie vanemate kirjameeste moodi, liig kergeks kujutama, või teha püüdma sellega, et kõik, mis Saksa keeles hää ja paras, ka Eesti keelele samuti arvatakse olevat, sagedasti juba selle pärast, et Saksa keelt paremini osatakse või osati kui oma keelt, ja viimast vaevaks ei võeta või võetud õppidagi.

Me ei tohi kõrvale jätta, kui meil kunagi misgi uuen dust hakatakse tarvitama, oma keele sõnavara, nii vähe kui seda meie keskis ka ülepea tuntakse, kahjuks meie keelele ja selle harenemisele. Enam teadmisi, ja enam kriitikat, arvustust, see on meile ka keele asjus nagu mujalgi enam kui tarvilik!

Kahe sarnase tegusõnaga, mis Eesti rahvakeeles juba osalt vähemast fraseoloogilistena tegusõnadena esinduvad, tehtagu siin algus!

Need tegusõnad on *taidma* ja *kehtama*. Esimene esindub elavana veel Setu-Võru murdes; teine samuti Lõuna murdes, Võru, Viljandi pool. Hiiumaal ja mujal.

Esimene tähendab iseseisvalt ‚oskama, mõistma, võima‘ ja siis fraseoloogilisena umbes sama kui Saksa keele *dürfen*, ‚võima‘ tähenduses. Näituseks olgu järgmised laused: ‚Neiu *taidis* vasta lausuda, *taidis* targasti kõnelda‘. Võrdle ka Soome *taistaa* ‚kõnnen, võimogen, verstehen, dürfen‘: *taistaa* niin olla — ‚võib nii olla‘; ‚hän *taistaa* sanoa — ‚on võimalik, et ta ütleb‘.

Nii võiks siis seda mööda ka Eesti keeli ütelda: „See asi *taiaks* tuttav olla“; „see *taidis* nii olla, kui kõneldi“.

Teisel tegusõnal *kehtama* (murdeti ka *kõhtama*) on fraseoloogilisena enam see tähendus, mis Saksa keele fraseoloogilisel tegusõnal „mögen“ — „võima, suutma, raatsima“ ja Soom. *mahtaa* (võrdle ka Soom. *kehdata* — „sich nicht schämen, der Mühe wert halten). Sõna *kehtama*, iseseisvana, tähendabgi suutmist, füüsilist võimist, nagu see juba Virginiuse *Vastses testamendis* a. 1686 esindub, „ta ei kehta jalust“, s. o. ta on ramb. Fraseoloogilisena tegusõnana saaksime siis: „Küll ta kehtab teha, kui aga tahab“; ja „ei kehtaks ütelda, et see nii on“.

Leidub veel teisigi sarnasid tegusõnu, mis fraseoloogilise tegusõna ülesandeid täidavad ehk edespidi kergesti võiksid täita. Siin ei ole mõeldud üksi seesugusid kui *juhtuma*, *tihkama*, *täidima*, *raatsima*, *lābema*, *kārsima*, *sōandama*, *maldama* jne., vaid hulk muid sarnast laadi tegusõnu, mis nüüd õige harva kirjanduses esinevad peaaegu ainuste ülivõimuliste *pidama* ja *vōima* kõrval, sest isegi sarnased fraseoloogilised sõnad kui *saama* ja *tulema*, näivad kõrvale jõudvat, pikka mööda.

Edespidi, kui Eesti sõnavara enam läbi musterdakse, võib olla, siis selgub, et Eesti keel mõne asja poolest ka nii vaene ei olegi, kui seda üleüldse arvatakse; ennemini võib see omas harenemises ühekülgne olla.

Murded, ka vanem keel, võiks fraseoloogia rikastamiseks palju huvitavat lisa anda. Ja ses mõttes maksakski tööd teha meie keele kasuks.

V. Ridala.

Vastused ankeedile.

(Algus v. nr. 3—4.)

Usun, et Eesti keel kultuurkeeleks edeneb. On temal ju Eesti enese mõtte- ja tunde-elu avaldamiseks rikkusid, mida, võib olla, mõnel kultuurkeelelgi ei ole. Tõendus: katsutagu midagi päris Eesti omalaadilist võerasse keelde tõlkida, kohe on puudus käes. — Et me nii kaugele ei peaks saama, ka teiste rahvaste mõtte- ja tunde-elu avaldusi omas keeles välja ütelda, seda ei tahaks uskuda. Kui ise edeneme, edeneb ka keel, selle eest muretseb juba rahva geenius. Aga, kui uutel sõnadel loomulik alus, tarvidus, puudub, jäävad nad õhku rippuma.

Meie kirjamehed ei tunne küllalt elavat rahvakeelt. (Tahaks seda isegi keeleuundajate kohta ütelda.) Vaja unustusesse jäänud sõnu ja nimelt murdesõnu koguda ja uurida. Kui sellest allikast enam ammutada ei ole, loodagu uusi sõnu. Aga, ärgu võetagu neid enne tarvitusele, kui uuesti loodud sõnad — pro ja contra — läbi ei ole vaieldud. Tuhat inimest võivad kergemine midagi luua, kui üks, kirjutuse laua ääres.

Radikaalsem, kui praegune keeleuunduseliikumine, ei vii sihile. Keelt ei saa üle öö luua, keel loob enese ise.

Praegune keeleuunduseliikumine saab kohasem, kui väga palju iseenesesse ei usu. Tuld olgu neil, aga ka kannatust.

A. Kitzberg.

*

1) Kas usume või mitte, küll aga soovime ja loodame seda, ja ainult see lootus elustab meid keele alal töötama. Ja keegi ei või meie lootust tühjaks tunnistada. Töötab ometi iga surelik inimene oma elu ette, nagu ei oleks tal surma üleüldse mitte oodata; kuidas peaks siis terve rahvas ehk rahvake oma otsa oletama ja seda oletades käed rüppe panema?

2) Kõige pealt ja iseäranis „Keelilise Kuukirja“ varal. Ühtlasi aga ka fraseoloogiliste sõnaraamatute ja uuenduslist laadi kirjanduse, nimelt koolikirjanduse sünnitamise varal.

3) Tasa ja targu! Äkilised üteminekud on loomuvastased. Keel kui elav organism ei salli vägivalda. Kuid keele fleksioonilist ühtlustamist on hädaste tarvis.

Sihtmärgi poole viib see liikumine igatahes, ja vaenulise vastutuleku kiuste seda edukamalt.

J. Kurrik.

*

1. Et Eesti keel niisama täieliseks võib areneda kui kõige peened kultuurkeeled, selles ei ole kahtlust, sest tal on küllalt sisemist jõudu ja ainelisi andmeid seks, et iseenesest täieliseks areneda. — Kas ja millal ta saab nii kaugele, oleneb Eesti omapärase kultuura arenemise tingimistest.

2. Et keelt viia täiusele, tuleb teda põhjalikult tundma õppida ja selle eest hoolt kanda, et meie noorsugu oma emakeelt täielikult oskaks ja tarvitaks; ka on tarvis igal pool õiget keelt nõuda ja armutumalt kõigi vääratustele vastu astuda.

3. Keele arenemiseks on tingimata tarvilik, et Eesti keele iseloomulisemad ning omapärasemad ained, mis praegu ähvardavad ära uppuda liiga üksluisisse muutevormidesse, uuesti tuuakse valge ette ja võetakse tarvitusele. Et meie keel eestipärasemaks saaks ei tohi ta tagasi kohkuda radikaalsete muutuste eest, kui need muutused õigeks tunnistatud

keeleseadustele põhjenevad ja väär vormide asemele astuvad. Hoida tuleb ainult selle eest, et liiga maad ei antaks võõraste keelte mõjudele ja mõõdukad oldaks Soome eeskujude tarvitamisel.

4. Praegust keeleuenduse liikumist tuleb kõigiti sallida ja toetada. Tõsi ju on, et ta esiteks palju segadust sünnitab ja mõndagi kõlgast puhata vilja hulka puhub, aga on loota, et selle liikumise läbi ommetigi keele instinkt terveneb, mis ebasünnitused ära tunneb ning kõrvale heidab ja õigeid vorme vastu võttes meid viimati soovitavaale sihile viib.

H. Pöld.

Kokkuvõteline ülevaade vastustest.

Ankeedi esimesele küsimusele (kas Eesti keel areneb kord igapidi rikkaks, vanemate kultuurkeelte vääriliseks avaldusvahendiks) on kõik 15 vastajat jaatava vastuse annud. Ed. Hubel avaldab selle puhul koguni selle huvitava ja tähelepanudava mõtte (mis toimetuse omagi on), et meie kirjakeele praegune kujunematus ja kivinematus „annab võimaluse keele uuendamises ja rikastamises isegi kaugemale minna ja vabamalt ajanõuete kõrgusele tõusta, kui mõnes väljakujunenud kultuurkeeles“ (toimetuse harvendus). Ka ei kahtle ta, mitte nagu J. Jürgenstein, et Eesti keel kord „ka teaduslikes proosas kõige peenemaid mõtte- ja tunde-elu nähtusi väljendada võib.“ Selle arenemise eeltingimiseks aga eeldatakse rahva üleüldist arenemist (Jürgenstein) ja ta võimet omapärasest kultuuri luua (P. Pöld).

Abinõude ja meetodi küsimuses (ankeedi teine küsimus) on juba arvamiste mitmekesisust, koguni lahkuminekuid. Siin toopitatakse jälle üleüldise tarvilise eeltingimusena rahva üleüldise kultuuri tasapinna tõusmist (A. Jürgenstein, B. Linde, M. Sillaots), rahvuslist kultuuriteadust ja iseolemise julgust (P. Pöld). Kuid soovitakse ka spetsiaalsemaid abinõusid: Eesti keele põhjalikumad tundmaõppimist, eriti noore soo seas (H. Pöld), emakeelist kooli (P. Pöld), hästi kõnelemist (K. Leetberg), keele puhastust vigadest ja vigade vastu võitlemist (H. Pöld ja V. Ridala), rikastamist murde ja Soome laenudega (Eisen, Ernits, Ridala), keele parandust ja reformeerimist vanemate ja murdeliste vormidega (V. Ridala) ja eriti nimelt lõunamurrete omadega (H. Visnapuu), sellekohaseid sõnaraamatuid ja spetsiaal-ajakirja (J. Kurrik), sõnastiku rikastamist ununenud sõnadega ja nende tuletustega (K. A. Hindrey). Rahva keelsust toonitavad Ed. Hubel, A. Kitzberg, Joh. W. Weski.

Veel rohkem erimeelsust, mis paiguti juba vastupidisuseni läheb, leidub kolmandale küsimusele antud vastuste seas, nimelt kas seks vaja oleks radikaalsemat, revolutsionäärsemat, keeles tunduvaid muutusi ja parandusi tegevat uuendusliikumist.

Täiesti eitava seisukoha selle kohta võtavad Eisen, Kitsberg, P. Põld, Kurrik, Joh. W. Weski, Jürgenstein (radikalism olevat „koguni kahjulik“). Mõned teised näevad selles vähemalt mingisugust osatist kasulikkust ja kohasust (K. Leetberg, B. Linde). Radikaalsuse tarvilisust selle vastu toonitavad V. Ernits, V. Ridala, H. Põld, M. Sillaots, H. Visnapuu (kes koguni ütleb: „Peaks võetama ette kõige julgem ja kõige äärmisem keeleuunduse liikumine, et saavuta tõesti väärtuslisi resultate. Võiks soetuda isegi sarnane kirjakeel alguses, mida raske on õppimata mõista“). Natuke ebamäärase ja puikleva vastuse annab K. A. Hindrey.

Vastuse neljandale küsimusele („kas on praegune keeleuundusliikumine otstarbekohane ja sihile viiv?“) peaks loomulikult määrama vastaja seisukoht eelmise (kolmanda) küsimuse asjus. Kuid nagu näha, ollakse eitavate otsustega ettevaatlikum; ei riskita põlistada oma arvustusi ajaloolise fakti üle. Nii põikleavad M. J. Eisen ja K. A. Hindrey otsekohesest vastusest. Otsekoheselt eitava seisukoha võtavad praeguse keeleuunduse vastu ainult P. Põld, Joh. W. Weski (muidugi ka J. Jõgever ja Jaan Tõnisson, kui nad oleksid vastanud). Keeleuunduse teenuseid liig madalaks hindab M. Sillaots, kes selle kohta muud ei leia ütelda, kui et see, „keelearendamise mõtte laiematele ringkondadele huvitavaks on teinud“. Teised leiavad praeguse keeleuunduse olevat üleüldiselt otstarbekohase (Hubel, Linde), vähemalt kaudselt (Leetberg), sihi poole viiva (Jürgenstein, Kurrik), kuid soovivad enam teaduslikku alust (Linde), enam rahvakeele tähelepanemist (Hubel), enam kannatust ja vähem usku enesse (!?) (Kitzberg). Täielise tunnustuse ja soovituskeeleuundusele annavad V. Ridala, H. Visnapuu, H. Põld, V. Ernits („Et praegune keeleuundusliikumine sihile viib keele täienduse mõttes, on kaljukindel“).

Kogumõju oleks seega järgmine: kuna esimese küsimuse kohta kõik ühemeelsed on, lähevad arvamised abinõude ja meetodi asjus lahku, kus juures ühed, enamasti vanemad isikud, iga radikaalsuse eest hoiatavad, nooremad ja eriti keelemehed ise (V. Ridala, H. Põld) seda radikaalsust tarviliseks peavad.

Seega oleksid selles ankeedis meie praeguses seltskonnas valitsevad arvamised Eesti keele arendamise ja uunduse asjus kõigis oma pää-tüüpides ja varjundites edustatud.

J. A.

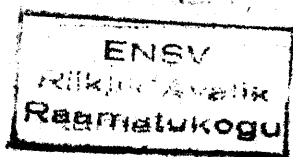
Toimetuse poolt.

„Keeelise Kuukirja“ numbrite hiljaksjäämist palutakse vabandada praeguste erakordiste oludega ja kitsikusega kirjastuse alal. Mitmed isikud, kes olid lubanud ettevõtet aineliselt toetada, on kas kodumaalt ära või see on neil praegustel oludel võimatu. Siiski tahab toimetuse, püüdes oma kohust täita, alatud aastakäigu väljaandmise lõpuni viia: nrid 7 ja 8, mis veel aastakäigust puuduvad, ilmuvad, jällegi kaksiknumbri kujul, tänava sügisel. Kuidas järgmise aastakäiguga jääb, ripub olude kujunemisest. Igatahes aga mõtleb toimetuse „Keeelise Kuukirja“ väljaandmist edasi jätkata, olgugi esialgul üksikute, vabalt, mitte kindelperiodiliselt ilmuvate numbritena, mingisuguste keeeliste albumitena, mis nagu sennised numbridki, sisaldaksid kõiksugu üksikuid keekeküsimusi, arvustusi, poleemilisi artikleid, vähemaid märkusi jne., mida kõiki kohane ei oleks eriraamatuis avaldada.

Õiendused.

	Trükitud:	peab olema:
lk. 110, rida 13 alt:	neisi	naisi
„ 112, „ 12 ülalt:	korrektori	korrektorit
„ 120, „ 20 „	liigilistena	liigilisteks
„ 107, rida 15 alt on	trükitud:	on küll raske seda nõuet läbi viia; tuleb parandada: on küll raske see nõue läbi viia.

(Algus vaata välisel leheküljel.)

C. Ilukirjanduslikka raamatuid:

- Nr. 2. Hirmu ja õuduse jutud I. Tõlkinud ja eessõnaga varustanud Joh. Aavik. Hind 35 kop. — Seeria kõige paremaid ja ilusamaid fantastilisi jutte kogu maailma kirjandusest.
- Nr. 3. Hirmu ja õuduse jutud II. Hind 30 kop.
- Nr. 6. Hirmu ja õuduse jutud III. Hind 25 kop.
- Nr. 9. Hirmu ja õuduse jutud IV. Hind 20 kop.
- Nr. 10. Hirmu ja õuduse jutud V. Hind 45 kop.
- Nr. 4. Inimesi jälgimas I. Tõlkinud ja eessõnaga varustanud Joh. Aavik. Hind 30 kop. Seeria põnevaid ja peenemaid kriminaal- ja detektiivjutte.
- Nr. 7. Paul Heyse: Niino ja Maaso. Tõlkinud ja järelsõnaga varustanud Joh. Aavik. Hind 25 kop. Tegelik katse endist o häälikut elustada. Oma välimuselt on raamat vanemate raamatute imitatsioonina bibliofiililine kuriositeet.
- Nr. 8. Gabriele d'Annunzio: Mäss. Novellid. Valinud ja eestindanud M. Nurmik. Hind 15 kop.

Pääladu „Postimehe“ raamatukaupluses, Tartus.

Valmistusel:

Teoreetilisi:

- Joh. Aavik: -uma lõpulised refleksiivid.
- Joh. Aavik: Kas on „Kalevipojal“ kirjanduslikku väärtust?
- Joh. Aavik: Keeleuuenduse põhjused.
- Joh. Aavik: Keeleuuendusväljavaated (kui kaugele võib ja tuleb minna keeleuuenduses).
- Joh. Aavik: Katsed ja näited III.

Ilukirjanduslikka:

- Hirmu ja õuduse jutud VI.
- Inimesi jälgimas II.
- Naljandid ja groteskid I.
- Muinasjutud I.

Reform - nimelisel kirjastusel on hakanud ilmuma seeria raamatuid päälkirjaga

Keelelise Uuenduse Kirjastik,

mille eesmärk on uuendatud ja parandatud Eesti keelt edendada ja laiuli laotada. Kirjastikus ilmuvad raamatud on kahesugused: 1. teoreetilist laadi teosed, keele ja kirjanduse küsimuste üle; 2. ilukirjandusliku sisuga raamatud, kus uuendusi on tarvitatud. Uued tundmata sõnad ja vormid seletatakse kas lõppu liidetud sõnastikus või enamasti otsekohe äärealustes märkustes.

„Keelelise Uuenduse Kirjastiku“ seeriast on ilmunud:

A. Teoreetilisi teokseid:

- Nr. 1. Joh. Aavik: Eesti rahvusliku suurteose keel. Hind 50 kop. — „Kalevipoja“ keele vigade paljastamine ja rahvalaulu salmi- ja keelereeglite esitamine.
- Nr. 12. Joh. Aavik ja V. Ridala: O sõnastik. Sõnatüved, kus endine o (kaugemal esimest silpi) tuleks praegose u asemel jälle tarvitusele võtta. Hind 35 kop.

B. Teooriat ja ilukirjandust sisaldavaid teokseid:

- Nr. 5. Katsed ja näited I. Kokkuseadnud Joh. Aavik. Hind 60 kop. — Huvitavis ja lõbusais jutukesis lastakse esineda mõned julgemad keeleuuendused, mida pikemas eeskõnes seletatakse ja põhjendatakse.
- Nr. 11. Katsed ja näited II. Koguke keeleproovidena tõlgitud novelle ühes pikema grammatilise sissejuhatusega. Tõlkinud ja kokku seadnud Joh. Aavik. Hind 45 kop.

Pääladu „Postimehe“ raamatukaupluses, Tartus.

(Järg vaata sisetagaleheküljel).